

DEDEM KORKUT KİTABI'NIN MUKADDİMESİ İLE BOYLAR ARASINDAKİ ORGANİK BAĞ

The Organic Connection Between Introduction of The Book of Dedem Korkut and The Stories

Doç. Dr. Salahaddin BEKKİ*

ÖZ

Türk ve dünya edebiyatının en önemli kültür miraslarından biri olarak kabul edilen Dedem Korkut Kitabı, biri diğerine göre daha kısa olan iki nüsha şeklinde günümüze ulaşmıştır. Bu nüshalardan Dresden unvanını taşıyan bir mukaddime ve on iki boydan (hikâye) oluşmaktadır. Daha muhtasar olan Vatikan nüshası ise bir mukaddime ve altı boydan (hikâye) ibarettir. Mukaddime, Dresden nüshasında 3a (1)- 6b (12); Vatikan nüshasında 58b (2)- 60a (13) varakları arasındadır. Besmele ile başlayan mukaddimenin başında kitaba adı verilen “*Korkut Ata / Dede Korkut*” tanıtılmaktadır. Daha sonra onun, Oğuz beylerinin huzurunda söylediği vecizeler yer almaktadır. Bu vecizeler, kendi içlerinde dört grupta toplanmış olup birinci gruptaki sözler “-mez”; ikinci gruptakiler “yig”; üçüncü gruptakiler “bilür”; dördüncü gruptakiler ise “görklü” ibaresi ile sona ermekte ve her grubun sonunda bir veya iki dua cümlesi bulunmaktadır. Mukaddime, kadın tipleri üzerine yapılan değerlendirmeler ile sona ermektedir. Kilisli Muallim Rifat, başta olmak üzere birçok araştırmacı mukaddimenin, esere sonradan eklenmiş olabileceği konusunda hemfikirlerdir. Ancak mukaddimenin esere kim tarafından eklendiği konusu hâlâ çözülmüş değildir. Eser üzerine yapılan çalışmalarda mukaddime ile boylarda işlenen temalar arasında doğrudan bir bağ olduğuna dair küçük atıfların dışında herhangi bir değerlendirme bulunmamaktadır. Bu çalışmada, mukaddimeye geçen birçok unsurun boylardaki karşılıkları gösterilerek; mukaddime ile boylar arasındaki organik bağın çok sağlam olduğu ancak mukaddimeye bahsedilen kadın tipleri ile boylarda karşımıza çıkan kadın kahramanların örtüşmediği dikkatlere sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler

Korkut Ata, Dedem Korkut Kitabı, mukaddime, kadın tipleri, müstensih.

ABSTRACT

The Book of Dedem Korkut which is one of the most important cultural heritages for Turkish and world literatures arrives today with two copies, one of which is shorter. The Dresden copy has an introduction and twelve stories. The shorter Vatican copy has an introduction and six stories. The introduction is on the pages between 3a (1) - 6b (12) in the Dresden copy and 58b (2) - 60a (13) in the Vatican copy. In the beginning of the introduction, there is a prayer and Korkut Ata / Dede Korkut is introduced. Then, his aphorisms in the presence of the Oğuz lords take place. These aphorisms divide into 4 groups, the sentences in the first group end with the addition ‘-mez’, the second group’s addition is ‘yig’, third group’s addition is ‘bilür’ and the fourth group’s addition is ‘görklü’ and there is always a prayer at the end of every group. The intro ends up with the assessments about the female types. Especially Muallim Rifat from Kilis city (Kilisli Muallim Rifat) and the other researchers think that, the intro has been added into the book later. But, no one knows who has added the intro in the book. In the researches about the book, there is no assessment on a direct connection between intro and the themes in the stories, except the little ascriptions. In this study, the elements in the introduction are shown as the reflections of the stories; the organic connection between intro and the stories is powerful, however the female types in the intro are different from the female types in the stories.

Key Words

Korkut Ata, The Book of Dedem Korkut, introduction (mukaddime), the female types, transcribers.

* Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kırşehir/Türkiye, sbekki@gmail.com

Genel olarak yaşantısı, töresi, inançları ile yaşadığı coğrafyada yerleşik düzene geçmiş kimi uluslarla kahramanca mücadele eden göçebe Oğuzların hayatını konu alan anlatıların toplandığı Dedem Korkut Kitabı, Türk ve Dünya edebiyatının en önemli kültür miraslarından biri olarak kabul görmektedir. Heinrich Friedrich Von Diez'in 1815'te yayımlanan incelemeyle başlayan Dedem Korkut Kitabı araştırmaları, o günden beri Türkolojinin eskimeyen ve tüketilemeyen konularından biri olarak araştırmacıların hep ilgisini çekmiştir. Azerbaycan'da Dedem Korkut Kitabı ile ilgili çalışmaları ve çalışanları kapsayan özel bir terim dahi ortaya çıkmıştır: Korkutşinashk.

Dedem Korkut Kitabı'nın bulunduğu yerlere göre adlandırılan iki yazma nüshası [Dresden ve Vatikan] mevcuttur. Dresden nüshası, bir mukaddime ve on iki "boy"u (destanî hikâye) ihtiva etmektedir. Vatikan nüshasında ise bir mukaddime ve altı "boy" bulunmaktadır.

Dedem Korkut Kitabı'nın başında bulunan kısma "mukaddime" adını veren ve bu bölümün kitaba sonradan eklenmiş olacağına ilk dikkat çeken Kilisli Muallim Rifat'tır. O, bu bölümün kitaba Osmanlılar zamanında kimliği bilinmeyen bir yazar tarafından eklendiği görüşündedir. (Kilisli, 1332/1916: 172). Muharrem Ergin, Kilisli'nin mukaddime adıyla değerlendirdiği kısmı "giriş" olarak adlandırır. Ona göre "giriş", hikâyelerin tespiti veya istinsahı sırasında kitaba eklenmiştir. (Ergin, 1989: 3). Mukaddimenin, filolojik incelemesi O. Fikri Sertkaya tarafından "Dede Korkut Kitabı Dresden Nüshasının 'Giriş' Bölü-

mü" başlığıyla müstakil kitap olarak yayımlanmıştır. (2006).

Mukaddime, Dresden nüshasında 3a (1)- 6b (12); Vatikan nüshasında 58b (2)- 60a (13) varakları arasındadır. Besmele ile başlayan mukaddimenin başında kitaba adı verilen "Korkut Ata / Dede Korkut" tanıtılmaktadır. Sonraki kısım, Dede Korkut'un Oğuz beylerinin huzurunda söylediği vecizelere ayrılmıştır. Bu vecizeler kendi içlerinde dört grupta toplanmış olup birinci gruptaki sözler "-mAz"; ikinci gruptakiler "yig/yég"; üçüncü gruptakiler "bilür"³; dördüncü gruptakiler ise "görklü"⁴ ibaresi ile sona ermekte ve her grubun sonunda bir veya iki dua cümlesi yer almaktadır. "Görklü" ibaresi ile oluşturulmuş olan kısım, Vatikan nüshasında bulunmamaktadır. (Tezcan ve Boeschoten, 2006: 199). Mukaddime, kadın tipleri üzerine yapılan değerlendirilmelerle sona ermektedir.

Türk sözlü geleneğinde vücut bulmuş hiçbir eserde Dedem Korkut Kitabı'ndaki gibi bir mukaddimeden söz etmek mümkün değildir. Esasen İslam telif kitap kültüründen iktibas edilen bu yapı, İslami dönem ilk eserlerinden itibaren (*Kutadgu Bilig*, *Divanü Lûgati't-Türk*) Türk yazınına yerleşmeye başlar. (Pehlivan, 2014: 101-112).

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, *mukaddime* maddesinde – özetle- şu bilgiler yer alır: Mukaddime, "hutbetü'l-kitâb" adı verilen başlangıç kısmı, asıl kısım ve bitiş (hâtıme) olmak üzere üç bölümdür. Hutbetü'l-kitâb kısmı besmele, hamdele (Allah'a hamdü senâ), ve salvele (Hz. Peygamber ile onun soyuna ve ashabına salâtü

selâm)’den oluşur. Mukaddimenin asıl kısmına “emmâ ba’d / ve ba’d” şeklindeki bir ibareyle geçilir. Mukaddimenin asıl kısmında yazar telif sebebini açıklar; zamanın devlet reisinin övülmesine, eserin adıyla muhtevasına ve bazan kaynaklarına ilişkin bilgilere yer verilir. Bitiş kısmında Allah’a hamdü senâ, Peygamber’e salâtü selâmdan sonra ilâhî yardım ve başarı talebinde bulunmak âdettir. (Durmuş, 2006: 116).

Besmeleyle başlayan Dedem Korkut Kitabı mukaddimesi, *hamdele*, *salvele* ve *kitabın yazılış sebebi* gibi gelenekte ihmal edilmeyen unsurları atlayarak doğrudan Korkut Ata/Dede Korkut’un kimliği ve kişiliğiyle ilgili bilgileri aktarmaya başlar. Buradaki bilgilere göre Dede Korkut, Oğuz kavminin müşkülünü halleden, “*gayıbdan dürlü haberler*” veren, her ne iş olsa kendisine danışılan, Bayat boyuna mensup olup Hz. Peygamber zamanına yakın bir dönemde yaşamış, Oğuzun “*tamam biliçisi*” bir kişidir. Onun adı, kendi adını taşıyan kitapta mukaddime dâhil, “*Korkut Ata*”, “*Dede*”, “*Dede Sultan*” ve “*Dedem Korkut*” gibi beş farklı şekilde toplam 73 defa geçmektedir. (Sakaoğlu, 1998: 13).

Dede Korkut, Dresden nüshasında bulunan on iki boyun her birinin sonunda sahneye çıkarak *boy boylar*, *soy soylar*, *şadılık/şazılık çalar*, *gazi erenler başına ne geldüğin söyler*, *Oğuzname* düzenleyip dünyanın geçiciliğinden bahseder. Dede Korkut, bazı boylarda sadece bir defa anılırken *Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyı*’nda 40 defa anılmaktadır. Bu boy, Dede Korkut’un aktif olarak rol aldığı tek anlatıdır. Delü Karçar’a dünür olarak

gönderilen Dede Korkut, başına gelecekleri önceden tahmin ederek yanına iki at alır. Kaçma kovalama sırasında “ism-i azam” duasını okuyarak Delü Karçar’ın elini havada asılı bırakır. O, Delü Karçar’ın kız kardeşi için istediği temin edilmesi zor nesnelere bularak iki sevgilinin kavuşmalarını sağlar.

Dede Korkut, diğer boylarda da Oğuzun problemlerine çözüm üreten biri olarak tebarüz eder. Oğuz’un başına bela olan Tepegöz’le görüşmeye giden kişi yine Dede Korkut’tur. Aynı boyda aslan tarafından büyütülen Basat’a insan olduğunu hatırlatan da odur. Gürcistan’dan gelen haracın tek kişiye (Begil) verilerek Oğuz’a *kara-vul* olmasını sağlayan da yine Dede Korkut’tur. (Ergin, 1989: 216).

Mukaddimenin bu kısmında ayrıca Dede Korkut’un Osmanlılar hakkında söylediklerine de yer verilir: “*Korkut Ata ayıtdı: Ahır zamanda hanlık giru Kayıya dege, kimsene ellerinden almaya, ahır zaman olup kıyamat kopunça. Bu didügi Osman neslidür, işde sürilüp gide yorır.*” (Ergin, 1989: 73) Boylar içerisinde Osmanlı’yı işaret eden herhangi bir ibare ve ize rastlanılmamaktadır. Osmanlı ile ilgili sözlerin mukaddimenin hemen başında nakledilmesi, Dedem Korkut Kitabı’nın, Osmanlı zamanında ve Osmanlı coğrafyasında yazıya geçirildiğinin kanıtı olarak ileri sürülebilir. (Cunbur, 2000: 77-95).

Mukaddimenin ikinci kısmı, Dede Korkut’un art arda sıraladığı yirmi beş adet atasözü hüviyetindeki öğüdü ile oğul-ata-devlet ilişkisini dile getiren sözlerinden oluşur. Daha önce de işaret edildiği üzere buradaki sözler kendi içerisinde dört grupta toplanmış

olup zikredilen birçok sözün boylarda belli bir karşılığının olduğu görülmektedir. Bu unsurlardan bizce önemli görülenler, mukaddimede geçtikleri sıraya göre aşağıda incelenmiştir:

“*Ecel va'de irmeyinçe kimse ölmez. Ölen adam dirilmez, çıhan can girü gelmez.*”(Ergin, 1989: 73) Mukaddimede geçen bu sözler, yani Oğuzların hayat-ölüm hakkındaki telakkileri, Dede Korkut tarafından hemen hemen her hikâyenin sonunda, “*Kanı didüğüm big erenler / Dünya menüm diyenler / Ecel aldı yir gizledi / Fani dünya kime kaldı / Gelimli gidümlü dünya / Ahır son uçı ölümlü dünya.*” (Ergin, 1989: 115) şeklinde tekrar edilerek “*gelimli, gidümlü*” dünya anlayışı yerleştirilmeye çalışılır. Dünyada kalıcı olunamayacağına göre iyi insan olmak gerektiği tekrar edilmiş olur. Dede Korkut'un her boyun sonunda tekrarladığı duaların başında ise “*ecel, vade erdiğinde aru imandan ayırmasun*” gelir.

Mukaddimede geçen, “*Tekebbürlik eyleyeni Tanrı sevmez, könlün yüce tutan erde devlet olmaz.*”(Ergin, 1989: 73) sözü, onuncu boyda karşımıza çıkan Uşun Koca oğlu Egrek'i tanımlamaktadır. Uşun Koca'nın büyük oğlu olan Egrek, istediği zaman Bayındır Han ile Salur Kazan'ın divanlarına teklifsizce girebilmekte *güngörmüş, baş kesmiş, kan dökmüş kocaları* hiçe sayarak Bayındır Han ve Kazan Han'ın karşısına oturmaktadır. Bir gün Ters Uzamış, “*Mere Uşun Koca oğlu, bu oturan beylerin her biri, oturduğu yeri kılıcının ve ekmeğinin kuvveti ile almıştır, sen baş mı kestir, kan mı döktün, aç mı doyurdun çıplak mı donattın?*”(Ergin, 1989: 225) diyerek Egrek'i azarlar. Kazan Han divanında

gururu kırılan Egrek, Kazan Bey'den izin alıp “*baş kesip kan dökmek*” için akına çıkar. “*Bahadır, delü, yahşi yiğit*” olan Egrek'in kırılan gururunu tamir etmek için çıktığı bu seferde üç yüz yiğidi düşman tarafından öldürülür; kendisi de Alınca kalesine hapsedilir. Kahramanın içerisine düştüğü bu trajik durum, onun kutsal bir amaç taşımayan, sırf kibrinden dolayı sefere çıkmasının sonucudur.

Kibir yüzünden zor duruma düşenlerden biri de Oğuzun *Delü Dumrul*'udur. “*Menden delü menden güçlü er var mıdır?*”(Ergin, 1989: 177) diye böbürlenerek dolaşan Delü Dumrul, Azrail'in karşısında kanlı terler döker.

Boylarda Oğuzların düşmanları “*azgun dinlü*” kâfirler olarak isimlendirilir. Mukaddimede, eski düşmanın dost olmayacağına vurgu yapılır: “*Eski panbuk biz olmaz, karı düşmen dost olmaz.*” (Ergin, 1989: 74). Bu sözün açılımı *Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu*'nda karşımıza çıkmaktadır. Üç canavarı (kağan aslan, kara boğa ve kara buğra) yenerek Selcen Hatun'la evlenmeyi hak eden Kan Turalı, dönüş yolunda kayınpederinin gönderdiği ordu tarafından kuşatılır, eşi Selcen Hatun'un ve daha sonra Oğuz beylerinin yardıma gelmesiyle düşman saldırısından kurtulur.

Mukaddimede, “*Kara polad öz kılıcı çalmayınca karım dönmez.*”(Ergin, 1989: 74) ibaresi geçmektedir. “*Karım*” kelimesi, birebir dövüşlerde rakipleri karşılamak için kullanılan bir deyimdir. İkinci boyda, düşman tarafından tutsak edilen Burla Hatun'dan doğacak çocuğun, Kazan Han'a *karım* (rakip, hasım) konulmasından bahsedilir. (Ergin, 1989: 111). Birçok yerde

düşman anlamında da kullanılan bu kelime, *İç Oğuz Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy*'da Oğuz beylerinin birebir dövüşlerini karşılamak için kullanılmıştır: “*Aruz aydur: Menüm İç Oğuzda karımum Kazan olsun. Emen aydur: Menüm karımum Ters Uzamış olsun. Alp Rüstem aydur: Menüm karımum Ense Koca oğlu Okçı olsun didi. Her biri bir karım gözetti.*” (Ergin, 1989: 250).

Oğuzda namlı bir yiğit olmanın ve de Bayındır Han divanında yer edinebilmenin temel şartı kahramanlık ve cömertliktir. Bu, durum mukaddimede “*Er malına kıymayınca adı çıkmaz*” (Ergin, 1989: 74) ibaresiyle somutlaştırılmıştır. Bir yiğidin adını duyurabilmesi ise kılıç kuşanıp baş kesip kan dökmek ve sofraya çekip açları doyurmakla olur. Böyle yapanlar, “*adları bellü yahşi yiğit*” kimseler olarak övülür. Bu yiğitlerden biri olan Dirse Han, Bayındır Han'ın verdiği toyda kara çadıra davet edilince “*Bayındır Han benüm ne eksikliğüm gördi, kılıcımdan mı gördi, suframdan mı gördi.*” (Ergin, 1989: 78) diyerek tepkisini ortaya kor ve orayı terk eder.

Mukaddimede geçen sözlerden biri doğrudan çocukların eğitimleriyle ilgilidir. “*Kız anadan görmeyinçe öğüt almaz, oğul atadan görmeyinçe sufra çekmez.*” (Ergin, 1989: 74) denilerek kız çocuğunun annesi; erkek çocuğun da babası tarafından eğitilmesi gerektiği vurgulanır. Boylarda kızların nasıl bir eğitimden geçirildikleri konusunda açık bir bilgi yoktur. Erkek çocukların eğitimi ise farklı boylara serpiştirilmiş olarak karşımıza çıkar. *Kazan Big Oğlu Uruz Bigün Tutsak Olduğu* dördüncü boyda, Salur Kazan, on altı yaşına gel-

diği halde herhangi bir kahramanlık göstermemiş olan oğlu Uruz'un tahtına varis olamayacağını söyleyerek ağlar.⁵ Bu olay karşısında Uruz'un tavrı, yukarıya iktibas ettiğimiz atasözünün açıklaması niteliğindedir:

“Uruz aydur: A big baba
Deveçe böyümüşsin köşekçe aklun yok
Depeçe böyümüşsin tarıça beynün yok

hüneri oğlu atadan-mı görür öğrenür, yohsa atalar oğuldan-mı öğrenür, kaçan sen meni alup kafır serhaddina çıkardun kılıç çalup baş kesdün, men senden ne gördüm ne öğrenem didi.” (Ergin, 1989: 156). Bu sözler üzerine Salur Kazan, oğlu Uruz'u yanına alıp baş kestiği, ok attığı, kılıç çaldığı yerleri göstermek üzere ava çıkar. Oğuz gençlerinin bir savaşçı olarak yetiştirildikleri en önemli ortamlar av mekânlarıdır. Dedem Korkut boylarının iktisadi ve sosyal hayatında av ve avcılık önemli bir yere sahiptir. Kitapta sıklıkla “*av avlamak*” ve “*kuş kuşlamak*” tabirleri kullanılmaktadır. İlk ava çıkma –Uruz ile Salur Kazan örneğinde olduğu gibi- genelde baba nezaretinde olur ve av dönüşü mutlaka kutlama yapılır.

Mukaddimenin “*Dede Korkut bir dahı soylamış*” şeklinde devam eden kısmında “*yig/yeg* (=daha iyidir, tercih edilir)” ibaresiyle biten birçok söz vardır: “*Sarp yıırır-iken kazılık ata namerd yigit bine bilmez, bininçe binmese yig. Çalup keser öz kılıcı muhan-netler çalınça çalmasa yig. Çalabilen yigide ok-ile kılıçdan bir çomak yig.*” (Ergin, 1989: 74). Türk kültüründe örnek insan “*mert-yiğit; er-yiğit*” sıfatlarıyla isimlendirilen tiptir. (Gü-

nay, 2000: 191). Bu tipler Dedem Korkut Kitabı'nda hüner ve erdem sahibi, *delü yahşi yiğit, anlu açuk cömert erenler* olarak karşımıza çıkar. Bu tipin karşısında *namert* olarak tanımlanan, ikiyüzlü, savaş gününde sapa yer gözeten, utanma duygusu olmayan, gücünü ve zekâsını dostlarının ve milletin zararına kullanabilen kimseler yer alır. Bu namert kimseler de mert insanlar gibi belli bir güce ve nüfuzla sahip olabilirler. Dede Korkut'un yukarıdaki ifadeleri, gücün namertler elinde kötüye kullanılabileceğine işaret etmektedir. Mukaddime dâhil otuz bir yerde namert insan tipinden bahseden Dede Korkut, her hikâyenin sonunda "*Kadir Tanrı seni namerde muhtac eylesün.*" diye dua ederek namertlerden insanı yalnızca Allah'ın kuruyabileceğini ifade etmektedir. (Günay, 1998, 11).

Mukaddimenin "*yig*" ifadesiyle devam eden bu kısımda Oğuzda oğul-ata münasebeti daha doğrusu "oğul"un varlık sebebi açıklanmaktadır. Baba adını sürdüreceğ oğul "*Ata adını yoridanda devletlü oğul yig*", şeklinde yüceltilirken ata adını yürütmeyecek bir çocuğun dünyaya gelmesindenense gelmemesinin daha hayırlı olacağı çok açık olarak dile getirilir: "*Ata adını yoritmayan hoyrad oğul ata bilinden ininçe inmese yig, ana rahmine düşünçe toğmasa yig.*" (Ergin, 1989: 74). Bu anlayışa sahip olan Dirse Han, kırk namert yiğidinin sözüne kanar ve toplumun değerlerine aykırı davranışlarda bulunduğu söylenen oğlunu öldürmek ister.

Mukaddimedede daha sonra "*bilür*" ibaresiyle biten sözlere sıra gelir: "*Gafil başun ağrısın beyni bilür.*" (Ergin,

989: 75). Gafil kelimesi *TDK Türkçe Sözlük*'te, "*çevresindeki gerçekleri görmeyen, sezmeyen, bilgisiz, dalgın (kimse)*" olarak açıklanmıştır. Oğuz yiğitlerinden Dirse Han, buradaki gafil tanımlamasına birebir uymaktadır. Kader birliği yaptığı kırk namert yiğidinin sözlerine inanan Dirse Han, hiç tereddüt etmeden oğlu Bugaç Han'ı okla vuracak kadar gaffet içindedir. Hikâyenin ilerleyen kısımlarında Bugaç Han'ın ölmediğini öğrenen kırk namert yiğit, bu sefer Dirse Han'ı tutsak alıp düşman iline doğru yola çıkarlar. Tutsaklık durumunu öğrenen anne oğlu Bugaç Han'dan babasını kurtarmasını ister. Hikâyenin finalinde Bugaç Han, "*aklı şaşmış, bilgisi yitmiş*" olarak tavsif ettiği babasını kırk namert yiğitten kurtarır. (Günay, 1998, 11).

Bilir ifadesi ile biten sözlerden ozanlarla ilgili olanı şöyledir: "*Kolça kopuz götürüp ilden ile bigden bige ozan gezer. Er cömerdin er nakesin ozan bilür. İleyünüzde çalup aydan ozan olsun*" (Ergin, 1989: 75). Oğuzda destan anlatıcılarına ozan denmektedir. Ozanların piri de Dede Korkut'tur. Ozanların ayrılmaz bir parçası olan kopuz da Dede Korkut tarafından icat edilmiştir. (İnan, 1998: 168). Dedem Korkut Kitabı'na göre o, hem boylardaki olayların içinde yer alan bir kahraman hem de boyları düzenleyip onlara destan formu kazandıran kişidir. Dede Korkut, bu anlattığı destanları, "*alp ozanlar*" ile "*alnu açuk cömerd erenler*"e emanet bırakmıştır. Ozanların Oğuz toplumundaki statüleri, ozan kılığında nişanlısı Banı Çiçek'in düğününe katılan Bamsı Beyrek'in şahsında işlenmiştir. Katıldıkları çeşitli

toy ve düğünlerde elde ettikleri gelirlere hayatlarını sürdürmeye çalışan ozanların, beyler yanındaki itibarları da beylerin onlara yaptıkları ihsanlarla ölçülür. O yüzden ozanlar, beylerden kimin cömert kimin nâkes (cimri) olduklarını bilirler. (Oğuz, 1998: 36-38).

Mukaddimenin devamında “görklü” ibaresi ile tamamlanan ifadelere yer verilmiştir. Bunlardan bir kısmı İslamîlikte mukaddes kabul edilen kişi ve yerlerle ilgili övücü sözlerdir. Mukaddimedede, övülenlerin başında Tanrı gelir: “Ağız açup öger olsam üstümüzde Tanrı görklü.” Oğuz yiğitleri yücelerden yüce olarak bildikleri Görklü Tanrı’ya inanır ve ondan medet umarlar. Tanrı’ya ulaşmanın yolu ise duadan geçer. Her boyun sonunda “Kâdir Tanrı”ya dualar edilir.

Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu’nda fethedilen düşman belde- sindeki kilisenin yıkılıp yerine mescit yapıldığı ve “Aziz Tanrı adına kutbe (hutbe)” okutulduğundan bahsedilir. (Ergin 1989: 206). Bu husus mukaddimedede, “Ayna günü okıyanda kutbe görklü.” olarak geçer.

Bu kısımda ayrıca boylarda karışığı olan birtakım kişi ve olgular da övülmektedir. “Ağ südin toya emzürse ana görklü.” İfadesinde geçen görklü ana, yaralanan oğlu Buğaç’ı kendi sütü ile iyileştiren Dirse Hanın hatunu olarak karşımıza çıkar. “Sevgülü kardaş görklü.” İfadesi bize Uşun Koca’nın iki oğlu Egrek ile Segrek’i hatırlatmaktadır. “Yanal ala iv yanında dikilse gerdek görklü.” İbaresiyile Oğuzdaki bir uygulamaya işaret edilmektedir: “Oğuz zamanında bir yiğit ki ivlense oh atar-idi, okı ne yirde düşse anda gerdek diker-idi. Beyrek Han

dahı ohın atdı, dibine gerdegin dikti.” (Ergin, 1989: 129).

Mukaddimenin son kısmı, “Dede Korkut dilinden ozan aydur” ibaresi ile başlamakta ve biri olumlu üçü olumsuz dört kadın tipi üzerinde durulmaktadır. Dedem Korkut Kitabı ile ilgili çalışmalarda kadın, üzerinde en fazla durulan konulardan biridir. (Bekki, 2015: 188). Değişik bakış açılarıyla ele alınan bu konuda araştırmacıların hareket noktası hep mukaddime olmuştur. Mukaddimeye göre, eve gelen konuğu gereği gibi ağırlayan/konuksever iyi, “ivün tayağı”; konuğuna ikramda bulunmayanlar ise kötü, “solduran sop”, “tolduran top” ve “niçe söyler-isen bayağı” olarak vasıflandırılır. Konuk ağırlama/konukseverlik, mukaddimenin “yig” ibaresi ile oluşturulan kısmında da olumlu hasletler arasında sayılır. Dede Korkut, “Konuğu gelmeyen kara ivler yıkılsa yig.” diye beddua eder. Mukaddimedede kadın adları olarak, “Zeliha”, “Zübeyde”, “Ürüveyde”, “Çan Kız”, “Çan Paşa”, “Ayna Melek” ve “Kutlu Melek” geçmektedir. Mukaddimedede, komşuluk ilişkileri “Konşu hakkı Tanrı hakkı” anlayışıyla çerçevesinde sunulur.

Sonuç olarak şu tespitlerde bulunabiliriz:

Kilisli Muallim Rifat, başta olmak üzere birçok araştırmacı mukaddimenin, esere sonradan eklenmiş olabileceği konusunda hemfikirlerdir. Ancak mukaddimenin esere kim tarafından eklendiği konusu hâlâ çözülmüş değildir.

Mukaddimenin “besmele” ile başlaması, “hamdele”, “salvele” ve “sebeb-i telif” gibi gelenekte ihmal edilmeyen bölümlerin atlanarak hemen kitaba adı verilen Dede Korkut’un kim oldu-

ğunun açıklanmaya geçilmesi, Dresden nüshasının adını koyan kişinin açıklama yapma ihtiyacından kaynaklanmış olabilir. (Cunbur, 2000: 77-95).

Mukaddimeyi yazan ile Dresden nüshasına “*Kitab-ı Dedem Korkud ‘alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân*” unvanını veren kişi aynı olmalıdır. Bu kişi de Halık Köroğlı’nın tespitiyle *Abdallah bin Farac Kethoda* olabilir. (1998: 19-23). Bu kişi ile hikâyeleri yazıya geçiren aynı kişi midir? Bu soruya bugünkü bilgilerimizle cevap vermemiz zor görünüyor ama mukaddimenin ilk üç bölümü ile Dresden nüshasının kapağına kitabın adını yazan kişi aynı olmalıdır. Çünkü eserin yazılış tarihini kitabın isminde şifreleyen kişi, bilinçli olarak “*Dede*” kelimesine “*mim*” eklemiş ve kelimeyi de doğru okunsun ve anlaşılсын diye harekelemiştir.⁶ Dresden nüshasının harekesiz bir metin olduğunu hatırlarsak bu hareketin bilinçli bir çabanın ürünü olduğunu anlarız.

Mukaddimenin son kısmında *Dede Korkut dilinden* bir ozanın kadınlar hakkında yaptığı tespit ve değerlendirmeler ile boylarda karşımıza çıkan kadın tipleri arasında bir bağ kurmak son derece zordur. Bu durum, mukaddimenin iki farklı zihin dünyasına mensup kişilerce kaleme alınmış olabileceği konusunda görüş ileri sürmemize zemin hazırlamıştır. Çünkü bu son bölümde ortaya konan kadın tiplerinin boylarda bir karşılığının olmadığı görülmektedir. Mukaddimede ideal kadın “*ivün tayağı* (evin direği, temeli, dayanağı)” olarak sunulan tipin en önemli özelliği konuk ağır-lamaktır. Boylarda ise eşinden önce atına binebilen, o düşman üzere sefere çıkmadan kendisi baş kesip getirebilen

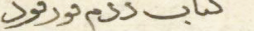
savaşçı kadın tipi yüceltilir. Boylarda 9.-11. asırlardaki kadın tipleri tasvir edilirken, mukaddimenin son bölümünde karşımıza çıkarılan tipler, bu eserin yazıya geçirildiği dönemin (15. yy.) kadın telakkisini yansıtmaktadır. Ayrıca mukaddimede sıralanan kadın isimlerinden hiçbiri de boylarda bir kahramana ad olarak verilmemiştir. Konukseverlik ve komşuluk hakkında da boylarda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Bu kısımda sözün bir ozana emanet edilmiş olması da bu bölümün başkası tarafından kaleme alındığını gösteren başka bir delil olarak ileri sürülebilir.

Dedem Korkut Kitabıyla ilgili yapılacak çalışmalarda bu makalede ortaya koymaya çalıştığımız mukaddime ile boylar arasındaki organik bağ mutlaka dikkate alınmalıdır. Dede Korkut Kitabı’nda kadın tipleri başlığını koyup devamında mukaddimede geçen kadın tiplerinden bahsetmeden Dede Korkut Kitabı’ndaki kadın kahramanlardan bahsetmek anlamına gelmediği bilinmelidir. Mukaddimede “*niçe söylersen bayağıdır*” kadın tipine bağlı olarak sıralanan, “*un*”, “*elek*”, “*değirmen*” gibi ibarelerin boylarda bir karşılığının olmadığı bilinmelidir.

NOTLAR

- 1 “Allah Allah dimeyinçe işler onmaz, kâdir Tanrı virmeyinçe er bayımaz, ... Tekebbürlük eyleyen Tanrı sevmez...” (Ergin, 1989: 73).
- 2 “Sarp yorır-iken kazılık ata nâmerd yiğit bine bilmez, binince binmese yig, ... Konuğu gelmeyen kara ivler yıkılsa yig...” (Ergin, 1989: 74).
- 3 “Oğul kinden olduğın ana bilür. Erin ağırın yiynisin at bilür. Er cömerdin er nâkesin ozan bilür...” (Ergin, 1989: 75).
- 4 “Ağız açıp öger olsam üstümüzde Tanrı görklü. Tanrı dostu din serveri Muhammed görklü. Muhammedün sağ yanında namaz kılan Ebû Bekir Sıddık görklü...” (Ergin, 1989: 75).

- 5 "Kazan aydur:
Berü gelgil kulunum oğul,
Sağum ala bakduğumda kartaşum Kara Gö-
neyi gördüm
Baş kesüpdür kan döküpdür çuldi alupdur
ad kazanuptur
Solum ala bakduğumda tayım Aruzı gördüm
Baş kesüpdür kan döküpdür çuldi alupdur
ad kazanupdur
Karşum ala bakduğumda seni gördüm
On altı yaş yaşladun
Bir gün ola düşem ölem sen kalasın
Yay çekmedün oh atmadun baş kesmedün
kan dökmedün
Kanlu Oğuz içinde çuldi almadun
Yarınki gün zaman dönüp ben ölüp sen kalı-
ca tacum tahtum sana virmeyeler diyü sonu-
mu andum ağladum oğul didi." (Ergin, 1989:
154-155).

6

KAYNAKLAR

- Bekki, Salahaddin. *Dedem Korkut Kitabı Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme / Türkiye'deki Yayınlar 1916-2013*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Cunbur, Müjgân. "Dede Korkut Oğuz-Nâmeleri'nde İslâmî Unsurlar". *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*. hzl. Alev Kâhya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000: 77-95.
- Durmuş, İsmail. "Mukaddime". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 31. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006: 115-116.
- Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı I. / Giriş - Metin - Faksimile*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1989.
- Günay, Umay. "Dede Korkut Hikâyelerindeki Karakterlerin Tahlili". *Millî Folklor*. S. 37 (Bahar 1998): 3-12.
- Günay, Umay. "Dede Korkut Kitabı ve Toplum-sal Değerlerin Tahlili". *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*. Hzl. Alev Kâhya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000: 191-202.
- İnan, Abdülkadir. "Kitab-ı Dede Korkut' Hakkında", *Makaleler İncelemeler*, C. 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998: 168.
- Kilisli Muallim Rifat [Bilge]. *Kitab-ı Dede Korkud 'alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân. Âsâr-ı İslâmiyye ve Milliye Tedkik Encümeni Neşriyatı*, İstanbul: Matbaa-ı Âmire, 1332 [1916].
- Köroğlu, Halık. "Kitab-ı Dedem Korkud' Ne Za-

- man ve Kim Tarafından Yazılmıştır". Çev. Süleyman Kayıpv ve Bekir Oğuzbaşaran. *Dede Korkut Bilgi Şöleni (Van, 1 Nisan 1998) Bildiriler*, hzl. Hüseyin Karadağ. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, 1998: 19-23.
- Oğuz, M. Öcal. "Dede Korkut Kitabı'nda Sosyal Çevre İçinde Ozan". *Millî Folklor*. S. 37 (Bahar 1998): 36-38.
- Pehlivan, Gürol. "Müstensihin Edebi Eserin Yaratımındaki Rolü -Dede Korkut Kitabı Örneğinde". *Millî Folklor*. S. 101 (Bahar 2014): 101-112.
- Sakaoğlu, Saim. *Dede Korkut Kitabı / İncelemeler-Derlemeler Aktarmalar I [İncelemeler-Derlemeler]*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1998.
- Sertkaya, Osman Fikri. *Dede Korkut Kitabı Dresden Nüshasının 'Giriş' Bölümü / Metnin Transkripsiyonu ve Açıklama Notları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006.
- Tezcan, Semih ve Hendrik Boeschoten. *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Tulum, Mertol. "Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar'a Notlarla Katkılar-I". *İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. S. 30 (2001-2003): 517-538.